

G. Termorshuizen

In memoriam Rob Nieuwenhuys, 30 juni 1908 - 7 november 1999

In: Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde 158 (2002), no: 2, Leiden, 147-167

This PDF-file was downloaded from <http://www.kitlv-journals.nl>

GERARD TERMORSHUIZEN

In Memoriam Rob Nieuwenhuys

30 juni 1908 - 7 november 1999

Met zijn *Oost-Indische spiegel* uit 1972 (een derde herziene druk verscheen in 1978) én zijn fotoboeken heeft Rob Nieuwenhuys zich een blijvende faam verworven. De *Spiegel*, een geschiedenis van de door de Oost-Indische kolonie geïnspireerde literatuur, is het fundament geworden voor de studie van de Indisch-Nederlandse letteren. Het werk ontstond uit een grote persoonlijke betrokkenheid die te maken had met Nieuwenhuys' zoektocht naar de 'wortels van zijn bestaan', zoals Beb Vuyk het eens formuleerde. Diezelfde betrokkenheid treft in de vijf Indische fotoboeken die Nieuwenhuys in de loop van de jaren maakte: *Tempo doeloe* (1961), verschenen onder het pseudoniem E. Breton de Nijs, *Batavia, koningin van het Oosten* (1976), *Baren en oudgasten* (1981), *Komen en blijven* (1982) en *Met vreemde ogen* (1988). Met hun visualisering van de koloniale wereld van de jaren tussen 1860 en 1920, kan men ze – althans wat die periode betreft – zien als een pendant van de *Oost-Indische spiegel*.

'Mijn Indische jeugd is beslissend voor een bepaald cultuurpatroon en voor de ontvankelijkheid hiervoor. Ze betekent een relatie tot Indonesië die onvervangbaar is', merkt Nieuwenhuys over zichzelf op in de *Oost-Indische spiegel* (1978:567). En terugblikkend op een bezoek aan Indonesië in 1971 schreef hij mij het jaar daarop: 'Cultureel ben ik een Europeaan en leef ik in een Europese cultuur, maar emotioneel liggen vele stukken van mijn persoon in Indonesië'.

Al in 1959 bracht hij dit gevoel van innerlijke verdeeldheid tot uitdrukking in de aan een bundel essays meegegeven titel *Tussen twee vaderlanden*. Het eerste opstel daarin – naar mijn gevoel het mooiste dat hij heeft geschreven – heet 'Tempo doeloe (1870-1900)' en handelt grotendeels over de jaren waarin zijn moeder opgroeide. Over zijn onder dezelfde titel verschenen fotoboek *Tempo doeloe* merkte hij later op: 'Het had eigenlijk aan mijn moeder opgedragen moeten worden, want ik heb haar voortdurend in het boek gezien, als jong meisje of jonge vrouw – het was háár wereld' (Nieuwenhuys 1978:577). Dit verzuim heeft hij later goedgeemaakt: zijn laatste drie fotoboeken heeft hij aan haar opgedragen.

Robert Nieuwenhuys werd op 30 juni 1908 geboren in Semarang (Midden-Java). Zijn vader, Hendrikus Jan Nieuwenhuys (1868-1942), een in Amsterdam geboren volbloed Hollander, was stuurman bij de Koninklijke Paket-

Rob Nieuwenhuys (foto: Sander Nieuwenhuys; eerder afgedrukt in *Moesson*)

vaart Maatschappij voordat hij – vanwege gezondheidsproblemen afgekeurd voor de koopvaardij – in 1902 of 1903 employé werd in het Hotel du Pavillon in Semarang. Daar ontmoette hij Marie Céline Palm, in 1881 geboren te Klatèn (Midden-Java) in een eenvoudig Indo-Europees gezin. Zij was 'linnenjuffrouw', wat in het middelgrote Du Pavillon betekende dat zij leiding gaf aan de huishoudelijke dienst. In 1904 trouwden zij. In 1908 werd Rob geboren, ruim vijftien maanden later zijn broertje Roelof.

Naast zijn Javaanse lijfbaboe *nènèk* Tidjah (over haar spreek ik dadelijk), hebben Robs Indische moeder en haar milieu zijn jeugd en daarmee zijn latere leven diepgaand beïnvloed. 'Als ik over mijn kinderjaren schrijf, schrijf ik over háár wereld', lezen we in zijn *De stem van mijn ouders* (1995), waarin Nieuwenhuys zich het uitvoerigst heeft uitgesproken over zijn Indische achtergrond. Hij heeft het daar over de wijdvertakte families waaruit zijn moeder kwam: 'Ze trouwden onder elkaar en vormden één grote Indische clan met eigen levensgewoonten en een eigen gedachtenwereld, anders dan die van de hen omringende Inlandse wereld en anders dan die van de "echte Europeanen", de totoks'. En wat verder: 'Ze waren allen Europeanen voor de wet, maar ze onderscheidden zich van de totoks in hun denken en in hun gewoonten en ze geloofden in het bestaan van geesten en duivels, aan goede en slechte dagen [...]. Ze stonden anders tegenover de natuur en de levende krachten in de natuur.' (Nieuwenhuys 1995:20.)

In die zelfde biografische schets karakteriseert hij zijn ouders – zijn vader als een rustige, evenwichtige man; zijn moeder als een hyper-actieve, dominerende vrouw: 'ze was altijd aan het "oeroesen", met veel zorg voor haar man en kinderen, met de nodige tirannie als het moest [...]. Geen van ons durfde zich daaraan te onttrekken. Mijn vader vereerde haar. Wat hem ontbrak bezat zij in overvloedige mate.' (Nieuwenhuys 1995:18.) Zij was de stuwende kracht achter zijn carrière. Die verliep voorspoedig. In 1909 vertrok het gezin naar Batavia, waar hij eerst employé en vanaf april 1911 directeur werd van het befaamde Hotel des Indes aan de Molenvliet. Daar, in een groot huis 'met het onmetelijke erf eromheen en de indrukwekkende oprijlaan vóór ons met hoge kanari-bomen' (Nieuwenhuys 1982:18), bracht Rob met zijn broertje, naar zijn eigen woorden, 'heerlijke' kinderjaren door.

In z'n eerste vier of vijf levensjaren was hij toevertrouwd aan de zorgen van zijn Javaanse lijfbaboe. Zijn moeder, schrijft Nieuwenhuys, had het te druk en voor haar kwam *nènèk* Tidjah in de plaats, zij werd 'mijn eerste moeder' (Nieuwenhuys 1982:18). Over haar betekenis voor hem heeft Nieuwenhuys verschillende malen geschreven, het laatst in 1995 in (met *De stem van mijn ouders* één boekje vormende) *De schim van nènèk Tidjah*. 'Nu ik oud ben', merkt hij daarin op,

begin ik hoe langer hoe meer haar invloed in mijn leven te beseffen. Door altijd om me heen te zijn met haar zorgen en nukken, met haar bedreigingen en bezweeringen en vooral met haar verhalen heeft ze mij gevormd. Ze heeft me op een leeftijd dat ik daar ontvankelijk voor was ingeleid in háár wereld, en deze wereld was bewoond door mythische wezens, door boze geesten, maar ook door goede machten en exemplarische figuren van ziele-adel en lichamelijke schoonheid. (Nieuwenhuys 1995:57.)

Nènèk Tidjah stierf toen Rob een jaar of zeven was. Het was ongeveer de tijd dat zijn 'Europese opvoeding' ter hand werd genomen. Op de Europese lagere school kwam hij door de leerstof en de verhalen van zijn onderwijzers voor het eerst in aanraking met Holland. Maar toen hij er, op zijn dertiende, voor het eerst kon rondkijken, viel het hem zwaar tegen en was hij blij weer terug te zijn in Indië. Dat verblijf, in Den Haag, hing samen met de omstandigheid dat zijn vader op 1 april 1922 zijn betrekking bij Hotel des Indes had beëindigd. Dat gaf hem de gelegenheid om met de zijnen – ook zijn vrouw was er nooit geweest – met verlof naar Nederland te gaan.

Na eerst nog korte tijd directeur te zijn geweest van het Bataviase Hotel der Nederlanden (ik vond hem in augustus 1922 als zodanig vermeld in een plaatselijke krant), bracht een nieuwe baan (waarschijnlijk weer in het hotel-wezen) hem en zijn gezin in het najaar van 1922 in Soerabaja. Daar ging Rob naar de HBS, waar hij in de derde klas kennismaakte met literatuur. Een voor hem tot dusver 'volstrekt onbekend begrip', vertelt hij: 'Ik kwam uit een milieu waarin geen enkele vorm van cultuur bedreven werd' (Nieuwenhuys 1982:28). Echt geraakt door de literatuur werd hij twee jaar later, toen zijn leraar Nederlands voorlas uit de *Max Havelaar* en diezelfde docent Rob *Tobias en de dood* van Van Oudshoorn liet lezen: 'Toen wist ik met één slag wat literatuur was, hoe naargeestig ik me bij de lectuur ook voelde' (Nieuwenhuys 1982:30). De belangstelling was gewekt, en de beslissing Nederlands te gaan studeren lag voor de hand.

In 1927 deden Rob en zijn broer Roelof eindexamen HBS. Vader Nieuwenhuys (bijna zestig) achtte dit kennelijk het geëigende moment op te houden met werken en zich met vrouw en zonen in Nederland te vestigen. Zij gingen wonen in Den Haag, in de Vivienstraat. Op 1 oktober 1928 liet Rob zich inschrijven aan de Leidse universiteit, een dag of tien na zijn broer, die scheikunde ging studeren (een studie die hij in mei 1937 met succes afrondde). Beiden woonden bij hun ouders.

Het eerste jaar liep Rob colleges adatrecht bij professor C. van Vollenhoven, volgde privaattlessen Grieks en Latijn, en begon daarna de studie Nederlands in Leiden. Dit alles naar eigen zeggen. Hier stuiten we op een probleem. De opmerking over de lessen Grieks en Latijn wijst erop dat hij

zich voorbereidde op het staatsexamen Gymnasium – met een HBS-opleiding kon men immers geen Nederlands studeren. Staatsexamen heeft hij naar alle waarschijnlijkheid echter niet gedaan. Zeker is in ieder geval – het archief van de Leidse universiteit wijst dat uit – dat hij geen universitaire examens heeft afgelegd. Hij blijkt bovendien slechts één jaar in Leiden ingeschreven geweest te zijn. In dat jaar volgde hij wat colleges van Albert Verwey (die hij geestdodend vond), snuffelde er verder wat aan de universitaire neerlandistiek in het algemeen, en hield het vervolgens voor gezien.

Wat doet dat er toe, zou men kunnen opmerken. Ook zonder universiteit (misschien wel juist daarom) heeft hij het ver geschopt in de letteren. Maar het vervelende is, dat het er voor Nieuwenhuys wel toe deed, dat hij tijdens zijn carrière als literatuurhistoricus van zijn studie in Leiden in voorkomende gevallen een 'punt' maakte. Het zat hem kennelijk dwars – ook zijn zoon Rogier had die indruk – niet 'in Leiden' te hebben gestudeerd, en hij hield dat voor de buitenwereld verborgen. Tegelijkertijd gaf hij blijk van een hartgrondige hekel aan 'de wetenschap', en dat des te openhartiger naarmate hij ouder werd. Opvallend waren zijn – soms op de man of vrouw gerichte – uithalen (onder andere in interviews) naar academici en hun pennenvruchten: 'Maar die hele academiesfeer met die pretentieuze doctorandussen en zelfs hoogleraren die zo gewichtig doen met hun structuren en analyses, ik moet ze niet. [...] Je moet ze niet allemaal over één kam scheren, maar wat zijn ze nu eigenlijk?', liet hij bijvoorbeeld aan Hans Visser weten (Visser 1991:17-8).

Het kon overigens bijna niet anders dan dat Nieuwenhuys – die toch later leraar werd – wel Nederlands heeft gedaan, maar dan via een MO-opleiding. Ik vond dat vermoeden onlangs bevestigd in een door hem in oktober 1939 (vanuit Semarang, waar hij toen woonde) aan Fred Batten gerichte brief, waarin hij – beiden kenden elkaar van vroeger – kort verslag doet van zijn leven van de laatste tien jaar. Dan blijkt dat hij tussen 1928 en 1934 studeerde voor de middelbare akte Nederlands: 'in Dec. 1934 slaagde ik voor dat afschuwelijke en enerverende examen', merkt hij erover op.

Over die jaren tussen 1927 en 1935 heeft Nieuwenhuys zich slechts spaarzaam uitgelaten. Wat we wel weten, is dat hij door het contact met in Nederland studerende jonge Indonesische nationalisten kwam tot een antikoloniaal standpunt. In dat proces speelde vooral de student Setiadjit een rol van betekenis: in zijn *Vergeelde portretten; Uit een Indisch familiealbum* (1954) vertelt Nieuwenhuys over zijn gesprekken met hem en over diens invloed op zijn denken.

Nieuwenhuys werd, zoals hij schrijft, lid van de Communistische Partij Holland, die het 'Indië los van Holland' propageerde. Hij was dat maar voor korte tijd, en sloot zich daarna aan bij de Onafhankelijke Socialistische Partij van Jacques de Kadt. 'Al die bemoeienis met partijpolitiek was overigens', merkt hij erover op, 'niet meer dan een flirten met de revolutie' (Nieuwen-

huys 1982:32). Wat niet wil zeggen dat het hier ging om een bevlieging: eenmaal terug in Indië liet hij keer op keer zijn pro-Indonesië-houding blijken, in de keuze bijvoorbeeld van zijn vrienden. Ik kom erop terug.

Omstreeks 1930 zal Nieuwenhuys zijn latere vrouw ontmoet hebben: Johanna Frederika van Bommel (roepnaam Frieda of Fried), geboren in 1910 uit volbloed Europese ouders in het Midden-Javaanse Gombong. Haar vader was onderwijzer. Zij bracht haar jeugd door in Indië, voordat zij in 1924 naar Den Haag ging om daar middelbaar onderwijs te volgen.

De zoëven genoemde brief aan Batten levert ook wat gegevens op over zijn leraarscarrière en persoonlijke omstandigheden na de voltooiing van zijn studie. In januari 1935 ging Nieuwenhuys terug naar Indië. Mét zijn ouders, die vermoedelijk (zo werd mij door zoon Rogier verteld) een hotelletje in Tjibadak (West-Java) gingen exploiteren. Rob kreeg vrijwel direct een baan aan een school in Soerabaja. Al na korte tijd ging hij lesgeven in Djokjakarta. Daar trad hij – dat was nog in 1935 – in het huwelijk met Frieda. Na tien maanden Djokja verhuisden zij naar Batavia, waar hij leraar werd aan de bekende middelbare school 'Koning Willem III'. In Insulindes hoofdstad werd hun eerste kind, een jongen, geboren. Anderhalf jaar oud, overleed het. Het was een grote slag: 'om allerlei schrijnende herinneringen en beelden te ontvluchten, vroeg ik [...] verplaatsing en kreeg mijn geboortestad Semarang'.

Aan Batten, wie hij dit in 1939 vanuit Semarang schrijft, vertelt hij ook hoe moeilijk hij het had gevonden na acht jaar Nederland zich weer 'in te passen' in Indië. Maar dat was met de jaren beter geworden:

het land heb ik langzamerhand teruggevonden; als ik 's avonds in het donker op mijn 'platje' zit, met opgetrokken benen, dan weet ik dan vóór me de grillig gevormde aarde: de ravijnen en bergen, dan ruik ik weer de bekende geuren van deze onvergelijkelijke tropennacht, dan kan ik alweer in de stemming komen, waartoe ik me de eerste jaren met geen mogelijkheid brengen kon, dan voel ik me weer 'teruggebracht'.

Over zijn relatie met Java's natuur heeft Nieuwenhuys zich later verschillende malen uitgesproken: meer dan natuurafereel was zij voor hem 'levend en ademend, kortom *angker* [magisch geladen]' (Nieuwenhuys 1978:575). Toen hij in 1971 na bijna twintig jaar Indonesië weer terugzag, was het pas door de natuur dat hij zijn geboorteland terugvond.

Ruim vijf jaar heeft Nieuwenhuys gewerkt op middelbare scholen in Indië, waarvan de laatste twee in Semarang. Eind 1940 keerde het echtpaar terug naar Batavia, waar hij docent Nederlandse letterkunde werd aan de pas opgerichte Literaire Faculteit. Bij zijn leerlingen was Nieuwenhuys geliefd om zijn bezielende en weinig schoolse manier van lesgeven. Enkele Indonesische oud-leerlingen – ik leerde hen kennen in de jaren zeventig, toen

ik in Indonesië woonde – vertelden me dat hij in gedrag en optreden 'niets koloniaals' had en dat hij, voorzover daar in het Europese onderwijssysteem ruimte voor was, westerse cultuuruitingen relativeerde en hen als terloops wees op de grote waarde van hun eigen cultuurgoed (Termorshuizen 1982:101-3).

Begin 1938 maakte Nieuwenhuys kennis met de enkele jaren daarvoor naar zijn land van herkomst teruggekeerde E. du Perron, een ontmoeting die richtinggevend zou worden voor zijn loopbaan. Door Du Perron ging hij het werk van P.A. Daum lezen. Daum, zou hij later schrijven in de *Oost-Indische spiegel*, 'voerde mij "tempo doeloe" binnen. De tijd van mijn moeder toen ze nog een jong meisje was! In ieder geval werkte Daum iets in mij los en ik geloof dat hier ook het begin ligt van zowel mijn roman *Vergeelde portretten* als mijn fotoboek *Tempo doeloe* [...]' Over Daum publiceerde hij, in 1939, zijn eerste belangrijke essay: 'Maurits; Romancier van Tempo Doeloe'. Niet lang daarna bezorgde hij in Batavia een tweetal romans van deze laat-negentiende-eeuwse auteur. Daum stond voor hem aan het begin van zijn belangstelling voor en bestudering van de Indische letterkunde. Het zou ten slotte resulteren in zijn *Oost-Indische spiegel* van 1972.

Links georiënteerd als hij was, werd Nieuwenhuys lid van de Indische SDAP en sloot hij zich aan bij de groep rond het door D.M.G. Koch geredigeerde anti-koloniale tijdschrift *Kritiek en Opbouw*. Tot die kring behoorden, behalve mensen als Du Perron, Beb Vuyk, Willem Walraven en dr. P.J. Koets (een hoge ambtenaar op het Departement van Onderwijs en Eeredienst en 'Duperronist'), ook Indonesische nationalisten zoals Soejitno Mangoenkoesoemo en Soewarsih Djopoespito. Contacten met jonge nationalisten had Nieuwenhuys al eerder, op de scholen waar hij les gaf en, veel intensiever nog, op de Literaire Faculteit in Batavia.

Van betekenis in Nieuwenhuys' ontwikkeling is zijn bemoeienis met *De Fakkel* geweest. De oprichting van dit maandblad, in november 1940 op initiatief van Koets, was een reactie op de bezetting van Nederland door de Duitsers, waardoor ook de culturele banden met het moederland waren afgesneden. Het blad beoogde de Nederlandse cultuur in de kolonie levend te houden, maar stelde zich eveneens open – de invloed van Du Perron was hier niet vreemd aan! – voor de onder jonge Indonesiërs levende artistieke vernieuwingsdrang. Dat in *De Fakkel* ook de 'Indische variant' van de Nederlandse letterkunde aandacht kreeg, was vooral het werk van Nieuwenhuys, die vanaf het vierde nummer toetrad tot de redactie, waarvan naast Koets onder anderen Jan Greshoff, Coert Binnerts en Leo Vroman deel uitmaakten. Met zijn 'Balans van Oostindische bellettrie (1930-1940)' (1941) legde hij in het blad een eerste proeve af van zijn kennis van de Indische literatuur; als 'schrijver' (onder het pseudoniem Breton de Nijs) debuteerde hij

Intellectuelen, schilders en natuurlijk schrijvers (zoals de geboren *debaters* Asrul Sani en Idrus, de wat teruggetrokken Hans Jassin en de bohémien-dichter Chairil Anwar) waren min of meer regelmatig zijn gasten. Een aantal van hen wist hij te bewegen tot medewerking aan het jonge tijdschrift *Oriëntatie*.

Nieuwenhuys ging werken op het Departement van Onderwijs, waar hij werd belast met culturele zaken. Hij hield die betrekking tot na de soevereiniteitsoverdracht, eind 1949. Omdat er – met de kolonie in oorlog – op zijn afdeling vrijwel niets te doen was, had hij volop tijd voor nevenactiviteiten. Zo schreef hij een wekelijkse literaire kroniek in het dagblad *De Nieuwsgier*. Van groter belang waren zijn inspanningen voor het in november 1947 opgerichte maandblad *Oriëntatie*, waarop hij als redactiesecretaris een belangrijk stempel drukte. Het was 'zijn creatie', schreef Beb Vuyk, 'hij leefde ermee en ervoor en erin!' (Van den Berg 1982:67.) Het blad had een internationaal karakter, maar was toch in de eerste plaats op Indonesië gericht. Wilde het enerzijds Nederlandse lezers kennis laten maken met artistieke uitingen van Indonesische bodem (op literair gebied waren dat vertalingen van volkspoëzie en van werk van schrijvers als Chairil Anwar, Pramoedya Ananta Toer, Mochtar Lubis, Idrus en Asrul Sani), anderzijds wenste het Indonesiërs aan zich te binden door de waarde van hun eigen cultuur te accentueren en door te laten zien wat andere niet-westerse literaturen voortbrachten: die uit Afrika, Latijns-Amerika en China bijvoorbeeld. Vanzelfsprekend werd ook voor de Indisch-Nederlandse letterkunde plaats ingeruimd: van Walraven, Maria Dermoût, Beb Vuyk, Tjalie Robinson/Vincent Mahieu, Resink, Vroman en Friedericy werd werk in het blad opgenomen.

Indonesiërs en Nederlanders tot elkaar te brengen door middel van kunst en cultuur, dat was het ideaal van *Oriëntatie*. Want al nam de redactie een pro-Indonesië-standpunt in, een definitieve scheiding was in haar denken een brug te ver. Nieuwenhuys zei er in een interview over: 'ik dacht toch niet aan de volledige onafhankelijkheid; ik was een voorstander van een federaal verband tussen Nederland en Indonesië, en ik dacht dat Nederlanders een rol zouden kunnen blijven spelen. Daar kwam geen bal van terecht, dat was een illusie.' (Teeuw 1990:32.) Een illusie ook waar het het tijdschrift betrof. Het streven bijvoorbeeld naar een gemengd Indonesisch-Nederlandse redactie liep op niets uit. Door de politieke ontwikkelingen verloor het Nederlandstalige en door Nederlanders geredigeerde tijdschrift zijn reden van bestaan. 'Het doofde uit door gebrek aan zielstof', karakteriseerde Beb Vuyk de teloorgang (Van den Berg 1982:69). In januari 1954 verscheen het laatste nummer. Nieuwenhuys was toen al anderhalf jaar in Nederland.

In juli 1952 vertrokken Nieuwenhuys en de zijnen definitief naar Nederland. Na enkele maanden Den Haag vestigden zij zich in Amsterdam aan de

Stadionweg 198, het adres waar zeer velen Rob en Frieda in de daaropvolgende (bijna) halve eeuw hebben opgezocht. Nieuwenhuys werd leraar Nederlands op de Eerste Openbare Handelsschool aan het Raamplein, die hij later zou verruilen voor de Middelbare Meisjesschool in de Gerrit van der Veenstraat.

Op die laatste school heb ik Rob voor het eerst ontmoet. Dat was begin september 1961. Nog maar net tweedejaars-student, maar – door het nijpend gebrek aan onderwijsmensen – 'gepromoveerd' tot leraar voor de zogenaamde onderbouw, meldde ik mij daar, met alle onzekerheid die zo'n begin pleegt te begeleiden, voor mijn eerste vergadering. Het was geen toeval – al realiseerde ik me dat pas achteraf – dat Rob mij opmerkte in het luidruchtige gedrang. Zijn ongedwongen hartelijkheid maakte alles ineens gemakkelijker. Hij stelde me voor aan de anderen, bracht me naar de leraarskamer en daarmee over de drempel van het middelbaar onderwijs.

Een kennismaking met gevolgen. Niet lang daarna liet Nieuwenhuys mij toe op zijn gebied: ik stond ervoor open, de antenne was erop gericht. Indië was voor mij toen niet veel meer dan een door jeugdlectuur en familierelaties gevoede 'sfeer', schreef ik jaren geleden in een aan Rob gewijd 'liber amicorum'. Later heb ik begrepen dat die 'sfeer' al iets van een richting aanwees en vage ambities in mij wakker had gemaakt. Onbedwingbaar daarom was de lust aan te schuiven aan dat tafeltje in de leraarskamer van de 'Gerrit van der Veen', waar Nieuwenhuys en mede-oudgast Gerard Diebels (vaak die twee!) hun heimwee zaten weg te gnuiven in altijd maar weer nieuwe verhalen. De leesavonturen kwamen daarna vanzelf. Naast vele anderen leerde ik door hem 'perifere' schrijvers kennen als Walraven, Van der Tuuk, Alexander Cohen en Junghuhn (al drong het genie van de laatste, zich uitend te midden van Java's 'onuitputtelijke natuur', pas later – in Indonesië – tot mij door). Aan Robs geestdrift viel niet te ontkomen.

In het zoëven genoemde (in 1982 door De Engelbewaarder uitgegeven) *liber amicorum Rob Nieuwenhuys; Leven tussen twee vaderlanden* schrijft K. Schippers – op de Eerste Openbare Handelsschool bij hem in de klas – over het bijzondere van Nieuwenhuys' leraarschap. Hij praatte niet zoveel over literatuur, bracht liever zijn leerlingen daarmee in direct contact door voor te lezen uit zijn favorieten: Elsschot, Alberts, Nescio, Multatuli, Piet Paaltjens en nog een paar. Maar ook liet hij gedichten van de Vijftigers horen. Literatuur bracht hij bovendien in verband met de schilderkunst en de muziek. 'De leerlingen die daarin niet geïnteresseerd waren, mochten iets anders doen', schrijft Schippers (1982:78).

Veel meer dan op de Handelsschool voelde Nieuwenhuys zich thuis op de Gerrit van der Veen-M.M.S., waar letterkunde en kunstgeschiedenis belangrijke vakken waren. Ook daar las hij veel voor. Hij wilde laten horen, en dat niet zonder succes, dat literatuur bij het leven hoorde, te maken had

met de emoties van het eigen bestaan. Maar omdat hij een aversie had tegen 'literatuur als leerstof' – hij gaf weinig proefwerken – en hem bovendien veel oudere literatuur gestolen kon worden, bracht hij ook menige leerling, bezig met de verplichte boekenlijst, tot vertwijfeling. Rob begreep dat overigens best en matste ze op het examen. Wat dan wel weer eens tot wrijvingen leidde met de bijzittende gecommiteerde.

Nieuwenhuys was volstrekt onorthodox in z'n aanpak, maar door de vanzelfsprekendheid waarmee hij te werk ging en de innemende wijze waarmee hij zich verstond met zijn leerlingen en collega's was hij nooit controversieel. Hij werd geaccepteerd zoals hij was. En vol bewondering was iedereen voor de door hem geïnspireerde en met zijn leerlingen georganiseerde manifestaties op hoogtijdagen. Zo herinner ik mij heel goed – het is veertig jaar geleden – een kerstviering in de aula van de school, die hij met poëzie en muziek van overal vandaan maakte tot een onvergetelijk cultureel evenement. Creatief was hij, in hoge mate.

Nieuwenhuys had veel meer aan zijn hoofd dan de school. Lesgeven vond hij niet vervelend, maar zijn ambities lagen daarbuiten. Die betroffen de literatuur, en dan vooral in relatie tot zijn publicistische activiteiten. De letterkunde was zijn hartstocht, die hem dreef tot steeds weer nieuwe initiatieven. In de kleine tien jaar dat hij in Nederland bij het onderwijs werkte, schreef hij artikelen, stelde bloemlezingen samen, bezorgde tekstitgaven van Walraven, Daum, Székely-Lulofs en Van der Tuuk en publiceerde de essaybundel *Tussen twee vaderlanden*. Daarnaast vond hij een uitgever voor zijn – onder het pseudoniem E. Breton de Nijs geschreven – autobiografische roman *Vergeelde portretten; Uit een Indisch familiealbum* (1954). Met genegenheid en weemoed, maar ook met kritische distantie, roept hij in deze strak gecomponeerde 'familiekroniek' de sfeer van zijn jeugd op. Ze bevat zowel het verhaal over tante Sophie, die haar (vergeefse) strijd voert tegen het verindischen van de 'clan', als dat over de verteller die door zijn verblijf in Nederland ambivalent komt te staan tegenover de Indische familie waaruit hij voortkwam, een ambivalentie die in de volgende karakterisering van tante Sophie treffend tot uiting wordt gebracht: ze was 'tiranniek en tegelijk meelijwekkend, bekrompen, dwaas en bevooroordeeld, maar tegelijk tolerant, meegaand, soms zelfs opofferend'.

De ingehouden toon waarop deze geschiedenis wordt verteld, kenmerkt ook het een kwart eeuw daarna verschenen, eveneens autobiografische, *Een beetje oorlog*, dat hierboven ter sprake werd gebracht.

Foto's uit het oude Indië waren een andere fascinatie van Nieuwenhuys. In 1959 kreeg hij een tweejarig studieverlof om een Indisch fotoboek samen te stellen. Het resulteerde in 1961 in het, wederom onder de naam E. Breton de Nijs uitgekomen, *Tempo doeloe*. Een deel van de foto's daarin is afkomstig

van het Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde (KITLV). Het contact met dit (tot 1966 in Den Haag en daarna in Leiden gevestigde) Instituut leidde ertoe dat Nieuwenhuys daar in 1963 in dienst trad als hoofd van wat later de afdeling Documentatie Geschiedenis Indonesië is gaan heten. Vijfenvijftig jaar oud kreeg hij eindelijk hoofd en handen vrij zich geheel te wijden aan de dingen waarnaar zijn hart uitging. In de tien jaar die volgden, kwamen enkele belangrijke bibliografische naslagwerken tot stand, zoals de door Dorothée Buur samengestelde *Persoonlijke documenten; Nederlands-Indië/Indonesië*.

Maar die periode heeft toch in de eerste plaats betekenis gekregen door de voltooiing, in 1972, van de *Oost-Indische spiegel*. Grote stimulansen zijn van dit boek uitgegaan. Het betekende voor velen de ontdekking van het tropische avontuur in de Nederlandse literatuur, een grotendeels nog onontgonnen gebied. Tal van publicaties zagen sindsdien het licht: artikelen in tijdschriften en bundels, daarnaast uitvoerige studies, waaronder dissertaties; aan de universiteiten van Leiden en Amsterdam werd de koloniale en postkoloniale literatuur collegestof en kwamen ook anderstalige koloniale literaturen in beeld. In 1985 werd de Werkgroep Indisch-Nederlandse Letterkunde opgericht, die met haar tijdschrift *Indische Letteren* een centrumfunctie is gaan vervullen voor hen die zich bezighouden met en interesseren voor de koloniale literatuur. Nieuwenhuys hoorde tot de eerste redacteurs.

Tijdens zijn KITLV-jaren bracht Nieuwenhuys, in het najaar van 1971, een bezoek aan Indonesië, het eerste – en naar zou blijken ook het enige – na zijn terugkeer naar Nederland. Het was geen nostalgie die hem na bijna twintig jaar terugbracht naar zijn geboorteland. Het oude Indië bestond niet meer, hij wist het heel goed. Maar dat juist tijdens zijn verblijf in Jakarta het zo nauw met zijn kinderjaren verbonden Hotel des Indes werd gesloopt, viel hem rauw op het lijf. Hij logeerde bij mij. We zijn erheen gegaan en hebben er rondgekeken, Rob gelaten, wij beiden niet-begrijpend. We zijn toen ook nog even de nabij gelegen 'Harmonie' binnengestapt: immens vuil en uitgewoond tot in de dakspanten, deed dit vroegere bolwerk van het koloniale establishment dienst als *goedang* voor de opslag van rijst. Ook dat gebouw, hoorden we, zou er niet lang meer staan. 'Geautoriseerd vandalisme', mompelden we. Daarna zijn we langs de vroegere Molenvliet – nu de Jalan Gajah Mada – naar Glodok gereden om er wat te gaan eten.

Nieuwenhuys wilde tijdens zijn bezoek het moderne Indonesië ondergaan en vermeed daarom bewust de plaatsen – Semarang en Soerabaja bijvoorbeeld – die hem te sterk aan 'vroeger' zouden kunnen herinneren. Niettemin bleek het verblijf hem te hebben aangegrepen. 'Ik begrijp niet', schreef hij mij later,

hoe Hella Haasse zo'n boekje als *Krassen op een rots* heeft kunnen schrijven. Voor

mij is de ontmoeting véél en véél ingrijpender geweest. Ze heeft de grondslag van mijn bestaan (tijdelijk) ondermijnd. Het klinkt overdreven en veel te retorisch – maar zoiets is het toch geweest. Ik had het zelf niet gedacht, zelfs niet toen ik in Indonesië was.

In 1973 ging Nieuwenhuys met pensioen. Maar hij bleef volop aan het werk. Een enkele keer hield hij zich met andere dan Indische schrijvers bezig. Met François Haverschmidt bijvoorbeeld, uit wiens preken en brieven hij onder de titel *De dominee en zijn worgengel* een selectie maakte. Haverschmidt als de melancholicus achter de dichter Piet Paaltjens was min of meer een ontdekking.

Ontdekkingen heeft Nieuwenhuys heel wat gedaan, vooral van Indische scribenten, zoals de ethicus avant-la-lettre Johannes Olivier, de natuuronderzoeker F.W. Junghuhn, de taalgeleerde en bijbelvertaler H.N. van der Tuuk en de Indië-hater Bas Veth. 'Persoonlijke documenten' noemde hij hun geschriften. Dat die vaak niet tot de literatuur in engere zin hoorden, was voor hem geen bezwaar: 'Ik heb bij het schrijven van de *Oost-Indische spiegel* het begrip literatuur willen uitbreiden', merkte hij erover op. En: 'Het gebruik van het persoonlijk document betekent eigenlijk niets anders dan de uitbreiding van de literatuur met niet-literaire genres'. Men hoeft het niet eens te zijn met deze opvatting om te erkennen dat Nieuwenhuys een aantal formidabele schrijvers aan het licht heeft gebracht, waarvoor we hem dankbaar kunnen zijn.

Behalve in zijn *Spiegel* heeft hij deze voorheen, althans als stilisten, onbekenden in bloemlezingen en door tekstuitgaven geïntroduceerd. Hij is er uitbundig om geprezen, maar er tegelijkertijd ook heftig om gekritiseerd vanwege de manier waarop hij die teksten bezorgde. Van mening dat men oudere geschriften 'pasklaar kan maken voor het tegenwoordige publiek' – hij schrijft dit naar aanleiding van een door hem bezorgde heruitgave van Daums *Goena-Goena* (Nieuwenhuys 1978:246) – gaf hij zichzelf, zonder enige verantwoording achteraf, een vrijbrief de teksten naar eigen inzicht aan te passen aan de tijd. Dikwijls bleef het niet bij het weglaten of veranderen van 'ouderwetse' woorden en zinswendingen, maar viel er ook inhoudelijk nogal wat ten offer aan zijn moderniseringsdrift. Heel bont maakte hij het in z'n bloemlezing van de brieven van Van der Tuuk, *De pen in gal gedoopt* (1962), zoals nog recentelijk werd opgemerkt door Groeneboer (2002) in zijn bronnenpublicatie van Van der Tuuk.

Nieuwenhuys miste het geduld het zeer moeilijk leesbare handschrift van Van der Tuuk te ontcijferen, met als gevolg 'de talloze foutieve lezingen' (Groeneboer 2002:34) in zijn brievenuitgave. Haast en ongeduld, versterkt door een zekere mate van onverschilligheid waar het precisie en feiten betrof, speelden hem ook parten in zijn eigen werk. De *Oost-Indische spiegel* is een

grensverleggende prestatie geweest, een boek dat door Nieuwenhuys' vermogen zich in te leven in het oude Indië en haar literatuur grote indruk maakt en invloed heeft uitgeoefend. Maar in feitelijk opzicht schiet het nogal eens te kort. Rob was naar aanleg veel meer essayist dan historicus. Het tijdrovende zoekwerk lag hem niet, frustreerde hem op den duur. Voetnoten bij wat hij schreef, ervoer hij als hinderlijke onderbrekingen bij het schrijven. Hij vond ze ook onnodig. Men moest hem maar op zijn woord geloven. Diezelfde slordigheid doet zich voor in ander werk, bijvoorbeeld in zijn prachtige Indische fotoboeken – inderdaad een monument; maar de onderschriften zijn op menig moment onbetrouwbaar.

Vanzelfsprekend werd Nieuwenhuys van tijd tot tijd met de hierboven omschreven kritiek geconfronteerd. Ze maakte hem kriegelig. Hij bestempelde haar als de muggenzifterij van de wetenschappers die volgens hem dan wel de feiten achterhaalden, maar al te vaak de essentie misten van waarover zij schreven. Die irritatie was ook de reden van zijn vertrek, al na enkele jaren, uit de redactie van *Indische Letteren*, dat hijzelf mee had helpen oprichten. Hij vond het tijdschrift te academisch. Eraan voorbijgaand dat het binnen korte tijd was gaan dienen als forum en trefpunt voor de door zijn werk 'aangerakten' en het bovendien door z'n leesbaarheid een grote lezerskring had gevonden, hakte hij er op in, zoals in een interview: 'Als je de flauwe kul leest die ze over de Indische letteren schrijven. Ik hoor er bijna nooit een persoonlijke stem in. Oninteressant. [...] Ze lezen verkeerd, in ieder geval met andere ogen dan ik.' (Visser 1991:18.)

In datzelfde vraaggesprek spreekt hij zich ook uit over wat literatuur voor hém betekende: 'Het gaat erom dat je aan de Indische literatuur plezier beleeft en dat die je als mens in beweging brengt. Literatuur moet amateurisme blijven, een liefhebberij. Literatuur is een gelukservaring en daarvan wil ik getuigen en van niks anders.' (Visser 1991:18.) In een ander interview zegt hij: 'Mijn liefde voor de literatuur is groot en bijna lichamelijk, en dat is eigenlijk het kernpunt van mijn leven', om er dan nog aan toe te voegen niet op zoek te zijn naar een evenwicht tussen fictie en werkelijkheid, 'want de feiten zijn ondergeschikt aan fictie'. En ook: 'Ik heb de werkelijkheid gezocht, maar ik ben er gewoon van afgeweken' (Van Beijnum 1998). We horen hier vooral de 'creatieve' schrijver aan het woord, niet de wetenschapper. Niettemin stelde de wetenschap vanwege de aard van zijn publicistische arbeid ook aan hem haar eisen. Hij wist het, maar wilde er niet aan. Althans nooit van harte. Het is dit conflict dat hem zijn leven lang heeft achtervolgd en dwarsgezeten.

Literatuur moest men naar zijn gevoel zo weinig mogelijk 'verklaren' en commentariëren. Goed geschreven teksten spraken voor zichzelf, en deden ze dat niet of onvoldoende (in het geval van oudere teksten), dan moest de editor ze maar actualiseren. Hoe mild en relativerend Rob in ande-

re opzichten kon zijn, aan deze opvatting moest je maar liever niet komen. Dat wij, als zijn jonge literatuurvrienden, ons wél door hem geïnspireerd wisten maar zijn aanpak níet volgden (in dat opzicht heeft hij zeker geen 'school' gemaakt), ervoer hij als een teleurstelling. Het kon ook tot verwijdering leiden. Tijdelijk meestal, want vriendschap was voor hem naast de literatuur een groot goed. De verschillen van mening bleven, maar we hielden op er verder over te praten en de goede verhoudingen keerden terug.

'Ze lezen verkeerd, in ieder geval met andere ogen dan ik', citeerde ik Nieuwenhuys zojuist. Hij bedoelde ermee, dat hij als een in de kolonie geboren en getogen 'Indische jongen', met een van huis uit meegekregen affiniteit voor de Javaanse *adat* als extra, dichter bij de koloniale werkelijkheid stond dan de wat dit betreft minder bedeelde sterveling, dat hij de teksten daarover beter kon 'duiden' en zich bijvoorbeeld met meer gevoel kon inleven in de positie van de Indonesiër ten opzichte van de kolonisator. Er werd en wordt, oordeelde hij, door een vooral westerse bril naar Indië gekeken, terwijl een meer Indonesië-centrische manier van zien en interpreteren de onderzoeker een genuanceerder en betrouwbaarder beeld zou opleveren van het koloniale verleden en als vanzelf zou leiden tot een betere beoordeling van de dat verleden reflecterende letterkunde.

Voorals Multatuli's *Max Havelaar* achtte hij een illustratief voorbeeld van zijn – op zichzelf natuurlijk veel waars bevattende – stelling. Daarbij geholpen door zijn bij het KITLV werkzame assistent Frits Jaquet, een historicus, sleepte Nieuwenhuys een massa feiten aan om aan te tonen – hij was daarin overigens niet de eerste (zie D'haen en Termorshuizen 1998:6-10) – dat assistent-resident Douwes Dekker door een onvoldoende kennis en daardoor gebrekkige inschatting van de sociale verhoudingen in Lebak zich had misdragen tegenover de *bupati*, ernstige beleidsfouten had gemaakt, en daarvoor dan ook met reden was terechtgewezen.

Nieuwenhuys' uitspraken over Douwes Dekkers optreden – het meest volledig gedaan in zijn *De mythe van Lebak* (1987) – hebben naast instemming vooral veel verzet en irritatie opgeroepen, en dat voornamelijk omdat hij volgens zijn critici voorbijging aan het simpele gegeven dat Douwes Dekker – al dan niet adequaat op de hoogte van de *adat* in het Lebakse – vanuit zijn modern (inderdaad 'westers') ethisch normbesef niet anders kón handelen dan hij deed. Die ergernis én dat protest vielen hem ook ten deel in Indonesië, toen hij tijdens zijn bezoek in 1971 – de eerste (volledige) vertaling van de *Max Havelaar* in het Indonesisch was toen juist verschenen – in Taman Ismail Marzuki, het culturele centrum van Jakarta, voor een zeer talrijk publiek van vroegere nationalisten, intellectuelen en studenten zijn visie op de 'zaak van Lebak' naar voren bracht. Ze werd gevoeld als een schoffering van een 'nationale held', van een 'van de hunnen', die zowel het op machts-

misbruik en uitbuiting gegrondveste feodalisme in hun land aan de kaak had gesteld als de hekel had gehaald over het koloniserende Nederland, dat dit alles vanwege het heilig eigenbelang maar toeliet.

Nieuwenhuys' accentuering van het op kennis van de Javaanse cultuur en *adat* gebaseerde oordeel leverde hem wel meer tegenspraak op. Zoals in het geval van de *rampok matjan*, een met rituelen omgeven Javaans volksvermaak waarbij tijgers en panter (als symbolen van het kwaad) op afschuwelijke wijze de dood vonden. Afschuwelijk in 'westerse ogen' dan! Rudy Kousbroek, ook over andere kwesties nogal eens met Nieuwenhuys in de clinch liggend, schrijft in zijn 'In memoriam Rob Nieuwenhuys': 'Rob ging uit van de volgens mij onjuiste premisse dat het begrijpen van de achtergronden ook goedkeuring impliceert, en wie het niet goedkeurt heeft het dus niet begrepen [...]' (Kousbroek 1999).

Aan Rob Nieuwenhuys is voor zijn werk (zijn *Oost-Indische spiegel* en foto-boeken in de eerste plaats) heel wat eerbetoon ten deel gevallen. Vooral na zijn pensionering. Begin jaren tachtig kreeg hij de Constantijn Huygens Prijs. Enkele jaren later, in 1984, werd hem door de Leidse Universiteit een eredoc-toraat verleend. De daaraan verbonden plechtigheid vond plaats in de Pieterskerk. Inhakend op het door Nieuwenhuys in zijn *Oost-Indische spiegel* geciteerde motto van Paul Léautaud: 'Je n'aime pas la grande littérature. Je n'aime que la conversation écrite', zei promotor prof.dr. A. Teeuw tegen hem: 'Literatuur is voor u conversatie, omgaan met mensen, elkaar iets proberen te zeggen dat de moeite waard is [...]'. Die woorden sloegen zowel op Nieuwenhuys' voorkeur voor de 'vertellers' en het persoonlijk getinte verhaal in de literatuur als op zijn eigen toegankelijke parlando-stijl van schrijven. 'Schrijven is erg moeilijk, maar nog veel moeilijker is het het zo te doen dat men een stem hoort', parafraseerde Rob de dichter Nijhoff eens. 'To be in tune with myself' was zijn eigen streven. Het leverde hem een talrijk en dankbaar lezerspubliek op. Hij bezat bovendien het vermogen om – in woord en geschrift – zijn liefde voor de literatuur, de Indische in het bijzonder, over te dragen op anderen. Het was een grote kracht van hem; het verklaart tevens zijn invloed.

Vereerd was Nieuwenhuys met de hem in de Pieterskerk betoonde hulde, maar meer op zijn gemak toch voelde hij zich vier jaar later, in 1988, in het Volkenkundig Museum in Leiden, waar de Werkgroep Indisch-Nederlandse Letterkunde, zijn 'eigen mensen', ter gelegenheid van zijn tachtigste verjaardag een informeel symposium had georganiseerd. Het leverde het mooie boek *Indisch-Nederlandse literatuur* op. Met zijn 'dertien bijdragen voor Rob Nieuwenhuys' (zo luidt de ondertitel) was het zoiets als een mijlpaal, liet het zien wat er na de verschijning van de *Spiegel* zo al door jonge onderzoekers tot stand werd gebracht.

Een boek als hommage was er ook in juni 1998, toen hij negentig werd. Omdat Rob het meest was gesteld op zijn fotoboeken en uitgever Querido hem bij die gelegenheid het grote plezier had gedaan zijn drieluik *Baren en oudgasten*, *Komen en blijven* en *Met vreemde ogen* te herdrukken, hadden dertig vrienden van hem in de vorm van een causerie, een herinnering, een gedicht of anderszins hun gedachten laten gaan over één van de in die boeken opgenomen 'fotografische documenten', zoals Rob ze zelf noemde. Hun bijdragen werden bijeengebracht in *Met andere ogen*, dat hem met enig ceremonieel werd overhandigd tijdens een druk bezochte bijeenkomst in een van de collegezalen van de Literaire Faculteit in Leiden. Feest was het daarna in het nabijgelegen sfeervolle Arsenaal. Rob zong een *krontjongliedje* mee en probeerde een danspasje. Hij was verguld met alle aandacht. Een feest was het, maar met een ondertoon van melancholie. Velen immers realiseerden zich die middag, dat het hier ook ging om een afscheid voorgoed.

Het ging niet echt goed meer met Rob. Lichamelijk viel het nog wel mee, maar het verdriet om het verlies van zijn in 1995 overleden Fried hing als een sluier om hem heen. Vier jaar voor haar heengaan – zij was toen al ziek – zei hij tegen Hans Visser: 'Voor de dood zelf ben ik niet bang, wel voor het sterven. Maar de meeste angst heb ik voor het overlijden van mijn vrouw. We leven al meer dan zestig jaar samen en haar dood zou het ergste zijn wat er kan gebeuren.' (Visser 1991:15; over hun verhouding zie ook Prins 1998.)

Het wás het ergste. Hij moest zijn zinnen verzetten, proberen weer wat te werken, hij wist het. De in het jaar van haar sterven verschenen 'De stem van mijn ouders' en 'De schim van *nènèk* Tidjah' staarden hem dagelijks aan, maar aan zijn dierbare wens die (en enkele al klaarliggende) fragmenten aaneen te schrijven tot een afgerond boek over zijn kindertijd – *Sinjo Robbie* moest het gaan heten – kwam hij niet meer toe. Ook zijn concentratie op de dingen van alledag verminderde. Enkele maanden na die mooie dag in Leiden veroorzaakte hij door onoplettendheid brand tijdens het koken. Groot onheil kon worden voorkomen, maar Rob kon niet langer alleen wonen. Weg te moeten, zo maar ineens, van de plek waar hij bijna vijftig jaar had gewoond en waar hij ondanks alles zichzelf kon zijn, was wederom een grote slag.

Zij die hem vanaf dit moment regelmatig hebben meegemaakt, kunnen slechts de grootste bewondering hebben voor de geestkracht en waardigheid waarmee hij zich in die allerlaatste fase overeind hield. En veel beroerds moest hij doorstaan. In het verzorgingshuis in Het Gooi, waar hij was ondergebracht, brak hij bij een val zijn pols. Na een moeizaam genezingsproces kwam hij terecht in de Amsterdamse Amstelhof. Hij leed onder het verblijf daar, vooral omdat hij nooit meer alleen kon zijn. Klagen deed hij niet; met zijn hang naar warmte en intimiteit deed hij er integendeel alles aan om zijn isolement te verzachten. Ontwapenend in zijn hartelijkheid vond hij nieuwe

gesprekspartners. Een Indische dame bijvoorbeeld: vaak trof de bezoeker hen samen. Iets van dat eigene vond hij ook bij een jonge Ambonese, een personeelslid, bij wie hij, ook tot háár plezier, zijn Maleis van vroeger kwijt kon. Onveranderd fijn vond hij het om met vrienden te praten over literatuur of over gemeenschappelijke herinneringen en interesses. Dan leefde hij op. Helder bleef zijn geest. Heel graag wilde hij thuis nog eens in z'n boeken snuffelen, er een stuk of wat uitzoeken om die aan deze of gene cadeau te doen. En nog steeds had hij het niet opgegeven om aan zijn *Sinjo Robbie* te werken: als hij maar eenmaal weer een eigen kamer had, zei hij.

Die kamer kwam er ten lange leste, in een verzorgingstehuis in Amsterdam-Buitenveldert. Maar toen was de kaars bijna uit. Zijn krachten verminderden snel. Pijn had hij niet. Hij stierf op 7 november 1999, eenennegentig jaar oud. Enkele dagen later werd hij in kleine kring begraven op 'De Wilgenhof' in de buurt van Hoofddorp, de plek die hij samen met Fried daarvoor had uitgekozen. Te midden van de stille weidsheid van de Haarlemmermeer, in het gedempte licht van een prachtige herfstdag, hebben we hem daar naar zijn laatste rustplaats gebracht. Hij ligt er nu bij Fried, 'het liefste dat ik ooit bezeten heb'. Het staat te lezen op het overlijdensbericht dat hijzelf had opgesteld. Dat bericht gaf hij ook een motto mee, een gedicht van Carel Vosmaer:

Als het kleed ons past, is het versleten.
Als men het boek kent, is 't uit.
Als men het leven komt te weten,
dan valt het scherm dat alles sluit.

Nieuwenhuys heeft ons in zijn werk een rijke erfenis nagelaten, met een schat aan mogelijkheden voor de toekomst. Aan die 'toekomst van *tempo doelo*' was het jaarlijkse symposium van de Werkgroep Indisch-Nederlandse Letterkunde in november 2000 gewijd. In zijn herdenking van Rob, aan het begin van die in Bronbeek gehouden bijeenkomst, zei Peter van Zonneveld het zo:

Zijn werk, hoe divers ook, laat een samenhang zien die voortkomt uit zijn persoonlijkheid. Hij heeft het domein van de Indische literatuur ontsloten op zijn eigen manier. Hij heeft de cultuur van de samenleving waaruit hij voortkwam, in kaart gebracht en van haar historische dimensies voorzien. Hij liet ons een erfenis na die zijn eigen stempel draagt: een eigenzinnige landkaart met lege plekken die nog ingevuld moeten worden, een erfenis waarop wij voort kunnen bouwen. (Van Zonneveld 2000:151.)

GERAADPLEEGDE LITERATUUR

- Baay, Reggie, en Peter van Zonneveld (red.), 1988, *Indisch-Nederlandse literatuur; Dertien bijdragen voor Rob Nieuwenhuys*. Utrecht: HES.
- Beijnum, Marie van, 1998, 'Een beetje weemoedig gestemd', *Reformatorisch Dagblad*, 3 juli 1998.
- Berg, Joop van den, 1982, 'Beb Vuyk over Rob Nieuwenhuys en Oriëntatie', in: *Rob Nieuwenhuys; Leven tussen twee vaderlanden*, blz. 65-73. Amsterdam: Engelbewaarder.
- Breton de Nijs, E. (ps. van Rob Nieuwenhuys), 1954, *Vergeelde portrette; Uit een Indisch familiealbum*. Amsterdam: Querido.
- , 1961, *Tempo doeloe; Fotografische documenten uit het oude Indië, 1870-1914*. Amsterdam: Querido.
- , 1976, *Batavia, koningin van het Oosten*. 's-Gravenhage: Thomas en Eras.
- Buur, Dorotheë, 1973, *Persoonlijke documenten; Nederlands-Indië/Indonesië*. Leiden: KITLV.
- D'haen, Theo, en Gerard Termorshuizen (red.), 1998, *De geest van Multatuli; Proteststemmen in vroegere Europese koloniën*. Leiden: Vakgroep Talen en Culturen van Zuidoost-Azië en Oceanië, Universiteit Leiden. [Semaian 17.]
- Groeneboer, Kees, 2002, *Een vorst onder de taalgeleerden; Herman Neubronner van der Tuuk, taalafgevaardigde voor Indië van het Nederlandsch Bijbelgenootschap, 1847-1873; Een bronnenpublicatie*. Leiden: KITLV Uitgeverij.
- Kousbroek, Rudy, 1999, 'Heimwee is eeuwig; In memoriam Rob Nieuwenhuys', *NRC Handelsblad*, 19 november 1999.
- Nieuwenhuys, Rob, 1939, 'Maurits; Romancier van Tempo Doeloe', *Groot Nederland* 37-2:201-37.
- , 1941a, 'Balans van Oostindische bellettrie (1930-1940)', *De Fakkel* 1-3:191-212.
- , 1941b, 'Een van de familie', *De Fakkel* 1-9:735-45.
- , 1959, 'Tempo Doeloe (1870-1920)', in: *Tussen twee vaderlanden*, blz. 5-84. Amsterdam: Van Oorschot.
- , 1962 (red.), *Herman Neubronner van der Tuuk; De pen in gal gedoopt; Een keuze uit brieven en documenten*. Amsterdam: Van Oorschot.
- , 1964 (red.), *De dominee en zijn wroughtengel; Van en over François Haverschmidt; Preken, voordrachten, brieven en andere documenten*. Amsterdam: Van Oorschot.
- , 1978, *Oost-Indische spiegel; Wat Nederlandse schrijvers en dichters over Indonesië hebben geschreven, vanaf de eerste jaren der Compagnie tot op heden*. Amsterdam: Querido. [Derde Druk.]
- , 1979, *Een beetje oorlog; Java 8 december 1941 - 15 november 1945*. Amsterdam: Querido.
- , 1981, *Baren en oudgasten; Tempo doeloe - een verzonken wereld; Fotografische documenten uit het oude Indië 1870-1920*. Amsterdam: Querido.
- , 1982, *Komen en blijven; Tempo doeloe - een verzonken wereld; Fotografische documenten uit het oude Indië 1870-1920*. Amsterdam: Querido.
- , 1982, 'Het Indische kind dat ik was en ben', in: *Rob Nieuwenhuys; Leven tussen twee vaderlanden*, blz. 11-32. Amsterdam: Engelbewaarder.
- , 1987, *De mythe van Lebak*. Amsterdam: Van Oorschot.
- , 1988, *Met vreemde ogen; Tempo doeloe - een verzonken wereld; Fotografische documenten uit het oude Indië 1870-1920*. Amsterdam: Querido. [Zie ook: E. Breton de Nijs.]

- , 1995, 'De stem van mijn ouders', gevolgd door 'De schim van nènèk Tidjah'. Oude Tonge: Huis Clos.
- Paasman, Bert, Hans Teeuw, Gerard Termorshuizen, en Peter van Zonneveld (red.), 1998, *Dertig vrienden over de fotoboeken van Rob Nieuwenhuys*. Amsterdam: Querido.
- Prins, Geert Onno, 1998, 'My heart is a lonely hunter; Een gesprek met Rob Nieuwenhuys', *Moesson* 43-1:20-3.
- Schippers, K., 1982, 'Het geheim van de klarinettist', in: *Rob Nieuwenhuys; Leven tussen twee vaderlanden*, blz. 65-82. Amsterdam: Engelbewaarder.
- Teeuw, A., 1990, 'Rob Nieuwenhuys: literator, leraar, en chroniqueur', *Indonesia magazine*, 28 mei 1990.
- Termorshuizen, Gerard, 1982, 'Steeds weer aan denken', in: *Rob Nieuwenhuys; Leven tussen twee vaderlanden*, blz. 99-106. Amsterdam: Engelbewaarder.
- Visser, Hans, 1991, 'Rob Nieuwenhuys; Sinjo Robbie voor altijd', in: *Indië in Holland; Nederlandse schrijvers over hun rijk van Insulinde*, blz. 9-18. Schoorl: Conserve.
- Zonneveld, Peter van, 2000, 'De godfather van de Indische Letteren', *Indische Letteren* 15-4:147-52.